

Tomasz Kondraszuk

Katedra Ekonomiki i Organizacji Przedsiębiorstw
Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

Specyficzne elementy oceny sytuacji finansowej przedsiębiorstw rolniczych na przykładzie PFADN¹ i MSR² 41 „Rolnictwo”

Wstęp

Działalność gospodarstw rolniczych, podobnie jak innych przedsiębiorstw, nierozzerwalnie związana jest z funkcjonowaniem rynku. Partnerzy rynkowi (interesariusze) chcą znać aktualną sytuację poszczególnych jednostek gospodarczych i ich możliwości dalszego rozwoju. Dla dokonania oceny działalności gospodarstwa rolniczego i jego kondycji finansowej konieczne jest posiadanie odpowiednich informacji źródłowych. Od jakości tych danych zależy adekwatność analizy działalności jednostki gospodarczej, a także trafność podejmowanych decyzji w skali mikro- i makroekonomicznej.

Rachunkowość jako język biznesu powinna być zrozumiała w ramach danej branży, całej gospodarki narodowej, ale również i dla właściciela gospodarstwa. W procesie integracji Polski z Unią Europejską (UE) istotną rolę odgrywają systemy wzajemnej wymiany informacji oparte na wprowadzonych normach i rozwiązaniach prawnych. Przykładem są „stare” kraje Unii Europejskiej. W tych krajach, wychodząc naprzeciw potrzebom polityki rolnej, już w 1965 r. zatwierdzono przepis prawny, na mocy którego zorganizowano sieć do gromadzenia informacji z zakresu rachunkowości gospodarstw rolniczych w EWG (Farm Accountancy Data Network – FADN). Zadaniem tej sieci jest zbieranie informacji rachunkowych, potrzebnych w szczególności do określenia dochodów gospodarstw rolniczych objętych badaniem i analizy działalności gospodarstw rolniczych. System ten tworzy platformę informacyjną dla analiz ekonomiczno-finansowych we wszystkich krajach w nim uczestniczących, a także kreuje

¹PFADN skrót od Polski FADN (Farm Accountancy Data Network – sieć danych rachunkowości z gospodarstw rolniczych).

²Międzynarodowy Standard Rachunkowości.

unikalną zunifikowaną bazę danych dla porównań pomiędzy poszczególnymi krajami.

Najczęściej sprawozdania na potrzeby FADN w krajach UE są przygotowywane na podstawie różnych systemów rachunkowości, o innym zakresie gromadzenia danych. Organizacja FADN w krajach UE jest zależna od wypracowanych tam wcześniej wzorców rachunkowości, stosowanych pojęć w dziedzinie zarządzania, wykorzystywania danych w kreowaniu polityki rolnej. W naszym kraju z uwagi na brak upowszechnionych systemów rachunkowości w gospodarstwach rodzinnych zaistniała konieczność opracowania zasad, które umożliwiłyby przygotowywanie takich sprawozdań. Ważne jest jednak, aby zasady i rozwiązania zastosowane w PFADN nie odbiegały od rozwiązań stosowanych w innych systemach i były zgodne z ogólnymi standardami rachunkowości. Zgodnie z przyjętymi założeniami, dane sprawozdania z gospodarstwa dotyczą wyłącznie gospodarstwa rolnego. Dane te odnoszą się do działalności samego gospodarstwa oraz, o ile dotyczą, także leśnictwa i turystyki związanych z gospodarstwem. Przy przygotowywaniu sprawozdania z gospodarstwa nie uwzględnia się niczego, co wiąże się bezpośrednio z pozarolniczą działalnością prowadzącego gospodarstwo lub jego rodziną, czy też emeryturą, prywatnymi rachunkami, własnością pozostającą poza gospodarstwem rolnym, podatkami od osób fizycznych, ubezpieczeniem prywatnym itp.

W artykule zostaną przedstawione geneza i kolejne etapy powstania PFADN jako systemu tworzonego specjalnie dla rolniczych jednostek gospodarczych oraz zostaną omówione najważniejsze sprawozdania generowane w ramach tego systemu w odniesieniu do podstawowych zasad rachunkowości, a mianowicie zasady memoriału i zasady kontynuacji działania. Zasady te są nadrzędnymi w ramach założeń koncepcyjnych sporządzania sprawozdań finansowych i jako takie muszą być przestrzegane. Spełnienie ich jest podstawowym kryterium weryfikacji poprawności systemu rachunkowości. Pełne sprawozdania finansowe obejmują zwykle bilans, rachunek zysków i strat, sprawozdanie ze zmian sytuacji finansowej, informację dodatkową, a także inne materiały objaśniające. Mogą one zawierać dodatkowe zestawienia i informacje oparte na wymienionych wyżej dokumentach lub wynikających z nich, które należy czytać łącznie z nimi. Pomimo standaryzacji zostawia się dużo miejsca na uwzględnienie dodatkowych (specyficznych) informacji o podmiocie gospodarczym, które mogą być użyteczne dla szerokiego kręgu użytkowników przy ocenie jego sytuacji finansowej. Omówienie wszystkich elementów sprawozdań PFADN i ich specyfiki wykracza poza ramy objętościowe tego artykułu. Z konieczności więc skoncentrowano uwagę na metodycznych aspektach oceny sytuacji finansowej

gospodarstw rolniczych wynikających z wytycznych MSR nr 41 „Rolnictwo”³, ze szczególnym uwzględnieniem przyjęcia wartości godziwej jako podstawy wyceny aktywów biologicznych i produktów rolnych. Podstawą rozważań będą symulacyjne obliczenia rachunku zysków i strat w trzech wariantach, uwzględniających zastosowanie do wyceny zapasów kosztów zmiennych, kosztów pełnych i wartości godziwej.

Geneza powstania i zakres PFADN-u

W naszym kraju zainteresowanie rachunkowością w drobnych gospodarstwach chłopskich dało się zauważyć na początku XX wieku⁴. Pokazywano korzyści, jakie można osiągnąć poprzez ewidencję księgową w gospodarstwach [Moszczeński 1930]. W okresie międzywojennym przyjął się zwyczaj odbywania zjazdów kierowników biur rachunkowości rolniczej. Takich zjazdów odbyło się 13⁵. W okresie powojennym nastąpiło jednak załamanie ewidencji księgowej prowadzonej w gospodarstwach chłopskich. Jedynie dla celów badawczych utrzymano ewidencję w ramach Zakładu Rachunkowości Instytutu Ekonomiki Rolnej. Efekty tego kryzysu są odczuwalne do chwili obecnej i mają zdecydowany wpływ na istniejące w naszym kraju opóźnienia w tym zakresie. Na przełomie lat 1964/1965 ukazały się akademickie podręczniki do rachunkowości [Manteuffel 1964/65]. Stanowiły one bardzo obszerne kompendium wiedzy na temat ewidencji działalności gospodarczej, wyceny składników majątku gospodarstw, a także nowoczesnych metod planowania w rolnictwie. W tym okresie upowszechniła się w literaturze ekonomiczno-rolniczej kategoria nadwyżki bezpośredniej (zysku brutto, dochodu bezpośredniego), obliczanej jako różnica pomiędzy wartością produkcji z działalności i kosztów bezpośrednich na etapie

³Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej (MSSF) obejmujące Międzynarodowe Standardy Rachunkowości (MSR) oraz interpretacje według stanu na dzień 31 marca 2004 r. Tom I i II. Stowarzyszenie Księgowych w Polsce. Fundacja Komitetu Międzynarodowych Standardów Rachunkowości (IASCF) 2004.

⁴W 1908 r. ukazała się książka Józefa Kaweckiego „Rachunkowość gospodarcza”, pisana z myślą o drobnych gospodarstwach, jednak okazała się ona dla nich zbyt trudna do prowadzenia. Poszukiwania innych rozwiązań trwały w dalszym ciągu. Pojawiły się prace z zakresu planowania [Surzycki 1909] i próby adaptacji rozwiązań amerykańskich na nasz grunt [Pacoszyński 1911].

⁵Biura te świadczyły również usługi na rzecz dużych gospodarstw folwarcznych, które obowiązywały na nich podatki dochodowe. Szacuje się, że przed wybuchem II wojny światowej liczba zamkniętych rachunkowych w gospodarstwach folwarcznych wykonanych przez biura rachunkowości wynosiła około 1500. Do tego należy doliczyć około 2000 gospodarstw folwarcznych prowadzących księgowość we własnym zakresie i 800 przez Wydział Ekonomiki Drobnych Gospodarstw funkcjonujący przy Państwowym Instytucie Gospodarstwa Wiejskiego w Puławach.

ewidencji lub też kosztów zmiennych na etapie planowania. Pojawiło się wiele propozycji podziału kosztów na bezpośrednie i pośrednie na etapie ewidencji oraz na zmienne i stałe na etapie planowania [Szkliłładź 1976, Ziętara 1987].

W krajach Unii Europejskiej sprawozdania na potrzeby FADN są przygotowywane na podstawie już istniejących systemów ewidencji księgowej powiązanych z obowiązującymi systemami podatkowymi (VAT, podatek dochodowy). W naszym kraju z uwagi na brak upowszechnionych systemów rachunkowości w gospodarstwach indywidualnych zaistniała konieczność opracowania zasad, które umożliwiłyby przygotowywanie takich sprawozdań. W wyniku tych faktów została podjęta przez Podsekretarza Stanu w Ministerstwie Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej Katarzynę Duczkowską-Małysz decyzja opracowania jednolitego formatu rachunkowości dla gospodarstw rolniczych. Dla zrealizowania tego celu została powołana w kwietniu 1995 r. na 3 lata grupa robocza. Zadaniem tej grupy było opracowanie i przygotowanie do wdrożenia w skali całego kraju Zunifikowanego Systemu Rachunkowości Gospodarstw Rolniczych, który miał się stać podstawą przygotowywania danych na potrzeby UE [Goraj i zespół 1995].

Główne cele, które powinny być realizowane przez system to:

- Podwyższenie wiedzy ekonomicznej rolników i doradców.
- Dostarczenie informacji dla podejmowania lepszych decyzji.
- Wytwarzanie produktów przydatnych dla:
 - zarządzania gospodarstwem rolniczym,
 - doradztwa ekonomicznego,
 - partnerów rynkowych (głównie banków),
 - ośrodków decyzyjnych rządu.

Określone zostały ponadto warunki, jakim musi odpowiadać system ewidencji dla gospodarstw rolniczych (mają one charakter uniwersalny i obowiązują w każdym systemie). Powinien on być:

- Tani w eksploatacji.
- Prosty w prowadzeniu notowań i akceptowany przez rolników oraz osoby bezpośrednio nadzorujące gromadzenie danych.
- Dostarczający na bieżąco informacji o sytuacji finansowej gospodarstwa.
- Dostosowany do reguł funkcjonowania gospodarstw w warunkach rynkowych.
- Akceptowany przez partnerów rynkowych.
- Zgodny ze standardami zbierania danych w Unii Europejskiej.
- Zgodny z podstawowymi zasadami ogólnej rachunkowości.
- Dobrowolny dla prowadzenia przez rolników.

System ten był wdrażany od 1996 r. w gospodarstwach rolników w wieku do 40 lat, którzy korzystali z preferencyjnych kredytów na utworzenie lub urzą-

dzenie gospodarstw. Rolnicy ci, chcąc skorzystać z preferencyjnych kredytów, podpisywali zobowiązanie prowadzenia ewidencji księgowej. Były to działania wspierane przez Agencję Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa [Goraj i zespół 1996]. Doświadczenia zdobyte przy prowadzeniu tej ewidencji zostały wykorzystane w ustalaniu ostatecznego zakresu gromadzonych danych z gospodarstw rolniczych. Ewidencja ta jednak nie spełniała wymogów stawianych przez FADN ze względu na to, że nie stanowiła próby reprezentatywnej gospodarstw w naszym kraju, mimo że dotyczyła ponad 50 000 gospodarstw.

Kontynuacją tych działań była ustawa sejmowa z dnia 29.11.2001 r. o zbieraniu i wykorzystywaniu danych rachunkowych z gospodarstw rolnych, która kładła nacisk na:

- Zapewnienie zgodności z przepisami Unii Europejskiej dotyczącej zbierania danych rachunkowych z gospodarstw rolnych, w szczególności rozporządzenia Rady nr 79/65/EWG z 15 czerwca 1965 r. ustanawiającej FADN.
- Prawne zabezpieczenie uczestników systemu przed niekorzystnymi skutkami.
- Stworzenie instytucjonalnych podstaw funkcjonowania systemu.

W międzyczasie doskonalono opracowany wcześniej system zbierania danych i w 2003 r. opracowano ostateczną wersję pod nazwą Polski FADN.

W zwykłej procedurze funkcjonowania PFADN przewidziane jest wytwarzanie wielu standardowych produktów. Wśród nich należy wyróżnić:

- Komputerową bazę danych – w bazie będą gromadzone corocznie dane rachunkowe z około 12 500 gospodarstw rolnych. Każde gospodarstwo rolne w bazie będzie charakteryzowane za pomocą nawet do 2000 parametrów.
- Raport indywidualny gospodarstwa rolnego – jest wytwarzany automatycznie dla każdego gospodarstwa rolnego uczestniczącego w Polskim FADN.
- Sprawozdanie z gospodarstwa rolnego FADN „The Farm Return” – struktura i zawartość zgodna w pełni z Rozporządzeniem (UE) nr 2253/2004 z dnia 23 grudnia 2004 r. zmieniającym Rozporządzenie Komisji (EWG) nr 2237/77 w sprawie formatu sprawozdania z gospodarstwa rolnego, które ma być wykorzystywane do celów określania dochodów gospodarstw rolnych.
- Raport porównawczy wyników gospodarstwa rolnego z gospodarstwami podobnymi. Raport będzie wytwarzany na zamówienie zainteresowanych rolników, po utworzeniu kompletnej bazy danych Polskiego FADN za określony rok obrachunkowy.
- Wyniki Standardowe dla wybranych grup gospodarstw rolnych uczestniczących w Polskim FADN. Struktura w pełni porównywalna ze strukturą raportu wytwarzanego w Komisji Europejskiej pt. „Wyniki Standardowe”. Zastosowane kryteria grupowania gospodarstw będą zgodne z zapotrzebowaniem odbiorców i użytkowników.

Wytwarzane sprawozdania oprócz bilansu, rachunku zysków i strat, przepływów środków pieniężnych i zmian w kapitale własnym zawierają wiele informacji dodatkowych oraz materiałów objaśniających z danego gospodarstwa. Łącznie z tymi sprawozdaniami należy analizować zestawienia porównawcze z podobnymi gospodarstwami w kraju i UE. W skali makro możliwe są porównania sytuacji gospodarstw i całego rolnictwa pomiędzy poszczególnymi krajami.

Koniecznym warunkiem traktowania tak przygotowanej sprawozdawczości jako głównego i wiarygodnego źródła informacji finansowej o gospodarstwach rolniczych jest jej zgodność z podstawowymi założeniami (zasadami, koncepcjami) rachunkowości. Do najważniejszych należą zasada memoriału (*accrual basis assumption*) i zasada kontynuacji działania (*going concern*).

Zasada memoriału oznacza, że sprawozdania finansowe informują użytkowników nie tylko o dokonanych transakcjach pociągających za sobą wypłatę lub otrzymanie środków pieniężnych, lecz także o zobowiązaniach w zakresie przyszłych płatności gotówkowych i o zasobach, z których wpłynie gotówka w przyszłości. Dlatego też dostarczany przez ten rodzaj sprawozdań zasób informacji o dokonanych transakcjach i innych zdarzeniach jest najbardziej przydatny użytkownikom przy podejmowaniu decyzji gospodarczych. W systemie PFADN zasada ta wypełniona jest poprzez ewidencję wpływów (sprzedaży, płatności) i wydatków (zakupów, opłat), a także weryfikację na koniec okresu obrachunkowego bieżącej ewidencji wpłat i wypłat o pozycje bilansu majątkowego, pozwalające na obliczenie wartości przychodów i kosztów ich uzyskania. Należy zauważyć, że spełnienie zasady memoriału na etapie sprawozdawczości jest również możliwe przy stosowaniu zasady kasowej na etapie ewidencji, tak jak to było w pierwotnej wersji Zunifikowanego Systemu Rachunkowości Gospodarstw Rolniczych.

Zasada kontynuacji działania oznacza, że sprawozdania przygotowuje się przy założeniu domniemanego dalszego prowadzenia przez jednostkę gospodarczą działalności w dającej się przewidzieć przyszłości w takim samym (lub podobnym) zakresie. Ta zasada jest również uwzględniana w PFADN. Wydaje się jednak, że znaczenie tej zasady wykracza poza ścisłe ramy ewidencji księgowej i każe nam interpretować całą sprawozdawczość *ex post* w świetle możliwości rozwoju analizowanych podmiotów gospodarczych, czyli *ex ante*. Stąd olbrzymia wartość poznawcza analiz porównawczych gospodarstw tego samego typu produkcyjnego stosowana w ramach PFADN.

Ostateczny kształt systemu rachunkowości jest próbą zrównoważenia obowiązujących zasad, wynika też z zapotrzebowania szerokiego grona użytkowników na informację o sytuacji ekonomiczno-finansowej przedsiębiorstwa. W warunkach gospodarki rynkowej szczególnie ważna jest funkcja informacyjna rachunkowości, dlatego włącza się do rachunkowości również analizę, pre-

zentację i interpretację określonych zjawisk ekonomicznych. W dążeniu do ujednolicenia ujmowania informacji w sprawozdaniach finansowych powstało wiele szczegółowych standardów, w tym również MSR 41 dotyczący prezentacji oraz ujawniania informacji na temat działalności rolniczej.

Międzynarodowy standard rachunkowości dotyczący rolnictwa (MSR 41)

Prace nad standardem rachunkowości dotyczącym rolnictwa trwały bardzo długo. Większość przedsiębiorstw prowadzących działalność rolniczą to małe, niezależne gospodarstwa rodzinne działające na podstawie metody kasowej i koncentrujące się na rozliczeniach podatkowych (jeżeli takie istnieją). Gospodarstwa nie podlegają obowiązkowi sporządzania ogólnych sprawozdań finansowych. Jednak nawet małe gospodarstwa rolnicze poszukują zewnętrznych kapitałów w bankach i dotacji w organach rządowych, które coraz częściej żądają informacji o sytuacji finansowej gospodarstwa. Obserwujemy również wzrost skali produkcji i dalszą komercjalizację działalności rolniczej. To zaś zwiększa zapotrzebowanie na informacje ze strony interesariuszy i powoduje konieczność sporządzania sprawozdań finansowych opartych na solidnych i powszechnie uznawanych standardach rachunkowości. Biorąc to pod uwagę, w 1994 r. Zarząd IASC rozpoczął prace nad projektem dotyczącym rolnictwa.

W 1996 r. IASC wydał publikację zawierającą propozycję standardu rachunkowości w rolnictwie "AGRICULTURE – A Draft Statement of Principles issued for comment by the Steering Committee on Agriculture", która była wstępną propozycją mającą dać podstawy do dyskusji na ten temat [Jarugowa 1996]. W propozycji zwraca się uwagę przede wszystkim na biologiczny charakter produkcji rolniczej. Zarządzanie nią odbywa się poprzez stwarzanie żywym organizmom roślinnym i zwierzęcym właściwych warunków rozwoju. Jak zauważa Jarugowa, źródłem specyfiki rolnictwa jest więc sterowanie biologicznym wzrostem, wrodzoną zdolnością zwierząt i roślin do wzrostu. Na fakt ten zwraca uwagę wielu ekonomistów rolnych [Manteuffel 1987].

Kontynuacją tych prac był opublikowany w 1999 r. projekt E65 Międzynarodowego Standardu Rachunkowości Rolniczej (Proposed International Accounting Standard Agriculture, Exposure Draft E65, IASC 1999), który zawierał między innymi propozycje podstawowych sprawozdań finansowych dla jednostek rolniczych.

Ostatecznie MSR 41 dotyczący rolnictwa został zatwierdzony przez Zarząd IASC w grudniu 2000 r. i stosuje się go przy sporządzaniu sprawozdań finanso-

wych od 1 stycznia 2003 r. W dokumencie wprowadzono kilka definicji określających specyfikę działalności rolniczej:

- Składnikiem aktywów biologicznych może być zwierzę znajdujące się w hodowli/chowie lub roślina uprawna.
- Przemiana biologiczna to proces wzrostu, umniejszenia (degeneracji), produkcji i prokreacji, które powodują jakościowe lub ilościowe zmiany składników aktywów biologicznych.
- Zbiór lub pozyskanie to moment, w którym następuje oddzielenie produktu od aktywów biologicznych lub moment zakończenia ich procesów życiowych.

Działalność rolnicza określana jest jako zarządzanie przez jednostkę gospodarczą biologiczną przemianą przeznaczonych na sprzedaż zwierząt hodowlanych bądź roślin uprawnych (aktywów biologicznych) w produkty rolnicze lub inne aktywa biologiczne. Za produkty rolnicze nie uważa się uzyskanych w wyniku przetwarzania produktów po zbiorach czy też pozyskaniu. W tabeli 1 przedstawiono przykłady aktywów biologicznych, produktów rolniczych oraz produktów, których wytworzenie nie stanowi działalności rolniczej.

Tabela 1

Przykład aktywów biologicznych, produktów rolniczych oraz produktów będących wynikiem działalności nierolniczej

Aktywa biologiczne	Produkt rolny	Produkt jako wynik procesu przetwarzania po zbiorach lub pozyskaniu
Owce	Wełna	Przędza, tkanina
Bydło mleczne	Mleko	Ser
Trzoda chlewna	Tusza	Wędliny
Buraki cukrowe	Korzenie	Cukier
Pszenica	Ziarno	Mąka
Sad	Owoce	Sok
Las	Kłody drzewne	Drewno
Staw hodowlany	Ryby	Mrożonki, mączka rybna

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej. Tom II, s. 865. Fundacja Komitetu Międzynarodowych Standardów Rachunkowości (IASCF), 2004.

Działalność rolnicza obejmuje szeroki zakres czynności, na przykład uprawę roślin jednorocznych i wieloletnich, hodowlę i chów zwierząt, ogrodnictwo i plantacje roślin uprawnych, uprawę roślin ozdobnych, leśnictwo, hodowlę ryb na zamkniętych terenach wodnych. W tabeli 1 podano przykłady aktywów

biologicznych, produktów rolniczych i produktów, które powstają wprawdzie bezpośrednio na bazie produktów rolniczych, ale nie są wynikiem działalności rolniczej.

Produkty rolnicze zebrane/pozyskane z aktywów biologicznych użytkowanych przez przedsiębiorstwo rolnicze wycenia się w wartości godziwej pomniejszonej o szacunkowe koszty związane ze sprzedażą, poniesione do dnia zbiorów/pozyskania produktów. Tak określona wartość godziwa staje się kosztem ich wytworzenia na potrzeby wyceny zapasów.

Przedsiębiorstwo rolnicze ujmuje składnik aktywów biologicznych lub produkty rolnicze tylko wówczas, gdy:

- kontroluje składnik aktywów w wyniku przeszłych zdarzeń,
- istnieje prawdopodobieństwo, że jednostka gospodarcza uzyska przyszłe korzyści ekonomiczne związane ze składnikiem aktywów,
- wartość godziwą lub koszt wytworzenia można wiarygodnie ustalić.

Stosowanie wartości godziwej w działalności rolniczej powoduje określone skutki w obliczonym wyniku na działalności podstawowej, w szczególności przy różnych poziomach produkcji w stosunku do sprzedaży.

Dla porównania poniżej przedstawiono układ kosztów na potrzeby rozliczenia kosztów na wyroby gotowe (produkty) stosowane w działalności nierolniczej.

Koszty bezpośrednie:

- materiały,
- robocizna,
- pozostałe koszty bezpośrednie

(+) Zmienne koszty wydziałowe (ogólnoprodukcyjne)

= Zmienne koszty wytworzenia

(+) Stałe koszty wydziałowe (ogólnoprodukcyjne)

= Pełne koszty wytworzenia (techniczny koszt wytworzenia)

Rozliczenie kosztów wytworzenia (zmiennych lub pełnych) odbywa się zarówno na produkty sprzedane w danym okresie, jak i na niesprzedane, a więc przeznaczone na wzrost zapasów. Może się zdarzyć, że sprzedaż będzie większa od produkcji w danym okresie i wtedy będziemy mieli do czynienia z ubytkiem wyrobów gotowych.

Ostateczna forma rachunku kosztu wytworzenia sprzedanych wyrobów będzie następująca:

Koszty wytworzenia (zmienny lub pełny)

(+/-) Przyrost/ubytek stanu wyrobów gotowych (odpowiednio według rachunku kosztów zmiennych lub pełnych)

= Koszt własny sprzedaży (wytworzenia produkcji sprzedanej)

Na potrzeby naszych rozważań obliczmy wynik finansowy w trzech kolejnych latach, przy założeniu, że roczna sprzedaż umownego produktu jest identyczna w ciągu trzech lat i wynosi 500 sztuk po 1000 zł/szt., razem wartość sprzedaży wynosi więc 500 000 zł. Wielkość produkcji w pierwszym roku wynosi 600 sztuk, w drugim 400 sztuk, a w trzecim 500 sztuk. Produkt może być magazynowany. Koszty zmienne jednostkowe wynoszą 200 zł/szt. Koszty stałe 360 000 zł rocznie.

Na początek pokażmy, jak ustalamy wynik na działalności podstawowej dla pierwszego roku przy zastosowaniu rachunku kosztów zmiennych do wyceny wyrobów gotowych:

1. Przychody ze sprzedaży	500 000
2. Koszty zmienne razem (600 szt. \times 200 zł/szt.)	120 000
3. Przyrost zapasów (600 szt. – 500 szt.) \times 200 zł/szt. ⁶	20 000
4. Koszty zmienne produkcji sprzedanej [p. 2 – p. 3] ⁷	100 000
5. Marża na sprzedaży [p. 1 – p. 3]	400 000
6. Koszty stałe wydziałowe (ogólnoprodukcyjne)	360 000
7. Zysk/strata na działalności podstawowej [p. 5 – p. 6]	40 000

W tabeli 2 zamieszczono obliczenia dla wszystkich trzech lat z zastosowaniem rachunku kosztów zmiennych.

We wszystkich latach sprzedaż jest taka sama i pozostałe parametry dotyczące cen i kosztów również, więc wynik jest identyczny. Jest to rozwiązanie właściwe w warunkach gospodarki rynkowej. Dopiero w momencie realizacji operacji sprzedaży i uwiarygodnienia możliwości uzyskania przychodów odzwierciedla się ta operacja w przychodach przedsiębiorstwa. niesprzedana część produkcji pojawi się jako zapas w aktywach przedsiębiorstwa z zachowaniem zasady ostrożnej wyceny, a więc aktywowana jest tylko część kosztów bezpośrednio związana w wytworzoną produkcją.

Inaczej obliczenia przebiegają przy zastosowaniu rachunku kosztów pełnych. Prześledźmy je dla pierwszego roku.

1. Przychody ze sprzedaży	500 000
2. Koszty zmienne razem (600 szt. \times 200 zł/szt.)	120 000
3. Koszty stałe (600 szt. \times 600 zł/szt) ⁸	360 000
4. Przyrost zapasów (600 szt. – 500 szt.) \times 800 zł/szt ⁹	80 000
5. Koszty pełne produkcji sprzedanej [p. 2 + p. 3 – p. 4]	400 000
6. Zysk/strata na działalności podstawowej [p. 1 – p. 5]	100 000

⁶Wycena zapasów według jednostkowego kosztu zmiennego.

⁷W obecnie obowiązujących rozwiązaniach prawnych zmiana stanu produktów koryguje przychody, a nie koszty uzyskania przychodów. Zmiana ta nie wpływa na wynik finansowy (zysk/stratę) i z punktu widzenia potrzeb informacyjnych ma znaczenie drugorzędne.

⁸Kwota kosztów stałych 360 000 zł rozliczania jest na 600 szt. wytworzonej produkcji.

⁹Wycena zapasów według sumy jednostkowego kosztu zmiennego i jednostkowego kosztu stałego.

Tabela 2

Zysk/strata przy zastosowaniu rachunku kosztów zmiennych

Wyszczególnienie	ROK 1 produkcja 600 [szt.]			ROK 2 produkcja 400 [szt.]			ROK 3 produkcja 500 [szt.]		
	liczba [szt.]	cena [zł/szt.]	wartość [zł]	liczba [szt.]	cena [zł/szt.]	wartość [zł]	liczba [szt.]	cena [zł/szt.]	wartość [zł]
Sprzedaż	500	1000	500 000	500	1000	500 000	500	1000	500 000
Kzm razem	600	200	120 000	400	200	80 000	500	200	100 000
Przyrost/ubytek zapasów	100	200	20 000	-100	200	-20 000	0	200	0
Kzm produkcji sprzedanej	500	200	100 000	500	200	100 000	500	200	100 000
Marża na sprzedaży			400 000			400 000			400 000
Koszty stałe			360 000			360 000			360 000
Zysk/strata			40 000			40 000			40 000

Źródło: Opracowanie własne.

Tabela 3

Zysk/strata przy zastosowaniu rachunku kosztów pełnych

Wyszczególnienie	ROK 1 produkcja 600 [szt.]			ROK 2 produkcja 400 [szt.]			ROK 3 produkcja 500 [szt.]		
	liczba [szt.]	cena [zł/szt.]	wartość [zł]	liczba [szt.]	cena [zł/szt.]	wartość [zł]	liczba [szt.]	cena [zł/szt.]	wartość [zł]
Sprzedaż	500	1000	500 000	500	1000	500 000	500	1000	500 000
Kzm razem	600	200	120 000	400	200	80 000	500	200	100 000
Koszty stałe	600	600	360 000	400	900	360 000	500	720	360 000
Przyrost/ubytek zapasów	100	800	80 000	-100	800	-80 000	0	920	0
Kp produkcji sprzedanej	500	800	400 000	500	1040	520 000	500	920	460 000
Zysk/strata			100 000			-20 000			40 000

Źródło: Opracowanie własne.

Uzyskany wynik jest istotnie różny od obliczonego przy zastosowaniu rachunku kosztów zmiennych. Dla wszystkich trzech lat obliczenia zamieszczono w tabeli 3.

Uzyskane wyniki finansowe są zróżnicowane w poszczególnych latach, mimo że sprzedaż ilościowo i wartościowo była identyczna. Jest to rezultatem zróżnicowanego poziomu produkcji w analizowanych okresach i uwzględnienia wyniku częściowo ze sprzedaży, a częściowo z produkcji. Warto zauważyć, że łącznie za trzy lata wynik finansowy zrównuje się i wynosi w obu przypadkach 120 000 zł. Ważne są jednak oceny wynikające z analizy wyników w poszczególnych okresach.

Ustalmy teraz wynik finansowy przy zastosowaniu wartości godziwej¹⁰. Obliczenia dla pierwszego roku będą wyglądały następująco:

1. Przychody ze sprzedaży	500 000
2. Koszty zmienne razem (600 szt. × 200 zł/szt.)	120 000
3. Koszty stałe	360 000
4. Przyrost zapasów (600 szt. – 500 szt.) × 1000 zł/szt.	100 000
5. Koszty produkcji sprzedanej [p. 2 + p. 3 – p. 4]	380 000
6. Zysk/strata na działalności podstawowej [p. 1 – p. 5]	120 000

W tabeli 4 zamieszczono obliczenia dla trzech kolejnych lat z zastosowaniem wartości godziwej, którą ustalono na podstawie ceny zawartej transakcji rynkowej sprzedaży.

Uzyskane w poszczególnych latach wyniki finansowe przy zastosowaniu wartości godziwej są najbardziej zróżnicowane. Jest to rezultatem zmiennego poziomu produkcji w analizowanych okresach. W tym momencie możemy postawić tezę, że tak ustalany wynik finansowy liczony jest jedynie z produkcji bez uwzględniania wielkości sprzedaży. Aby udowodnić tę tezę w tabeli 5 zamieszczono obliczenia dla trzech kolejnych lat z zastosowaniem wartości godziwej, w których wielkość produkcji była taka sama i wynosiła 500 sztuk, natomiast sprzedaż odpowiednio 400 sztuk, 600 sztuk i 500 sztuk.

Analizując uzyskane wyniki możemy stwierdzić, że przypuszczenia zostały potwierdzone – wynik finansowy jest identyczny w trzech okresach, mimo że wielkość sprzedaży jest zróżnicowana. Zauważmy, że niesprzedana część produkcji pojawi się w aktywach przedsiębiorstwa w wartości godziwej, która najczęściej będzie wyższa zarówno od wartości liczonej według kosztów zmiennych, jak i pełnych kosztów wytworzenia. Zawyżona w ten sposób wartość zapasów

¹⁰Standard (MSR nr 41) stanowi, że jeżeli na dany składnik aktywów biologicznych istnieje aktywny rynek, to ceny notowań na tym rynku są odpowiednim źródłem ustalania wartości godziwej tego składnika aktywów. Jeżeli aktywny rynek nie istnieje, to jednostka gospodarcza powinna posłużyć się zaczerpniętymi z rynku cenami lub wartościami (takimi, jak ceny niedawno zawartych transakcji rynkowych), jeżeli są one dostępne.

Tabela 4
Zysk/strata przy zastosowaniu wartości godziwej

Wyszczególnienie	ROK 1 produkcja 600 [szt.]			ROK 2 produkcja 400 [szt.]			ROK 3 produkcja 500 [szt.]		
	liczba [szt.]	cena [zł/szt.]	wartość [zł]	liczba [szt.]	cena [zł/szt.]	wartość [zł]	liczba [szt.]	cena [zł/szt.]	wartość [zł]
Sprzedaż	500	1000	500 000	500	1000	500 000	500	1000	500 000
Kzm razem	600	200	120 000	400	200	80 000	500	200	100 000
Koszty stałe	600	600	360 000	400	900	360 000	500	720	360 000
Przyrost/ubytek zapasów według wart. godziwej	100	1000	100 000	-100	1000	-100 000	0	1000	0
Koszty produkcji sprzedanej	500	760	380 000	500	1080	540 000	500	920	460 000
Zysk/strata			120 000			-40 000			40 000

Źródło: Opracowanie własne.

Tabela 5

Zysk/strata przy zastosowaniu wartości godziwej i identycznej wielkości produkcji w okresach

Wyszczególnienie	ROK 1 produkcja 500 [szt.]			ROK 2 produkcja 500 [szt.]			ROK 3 produkcja 500 [szt.]		
	liczba [szt.]	cena [zł/szt.]	wartość [zł]	liczba [szt.]	cena [zł/szt.]	wartość [zł]	liczba [szt.]	cena [zł/szt.]	wartość [zł]
Sprzedaż	400	1000	400 000	600	1000	600 000	500	1000	500 000
Kzm razem	500	200	100 000	500	200	100 000	500	200	100 000
Koszty stałe	500	720	360 000	500	720	360 000	500	720	360 000
Przyrost/ubytek zapasów w wart. godziwej	100	1000	100 000	-100		-100 000	0	1000	0
Koszty produkcji sprzedanej	400	900	360 000	600	933,3(3)	560 000	500	920	460 000
Zysk/strata			40 000			40 000			40 000

Źródło: Opracowanie własne.

może być przyczyną zniekształcania poziomu wielkości zarówno wskaźników rentowności, jak i wskaźnika bieżącej płynności. Należałoby z wielką ostrożnością w gospodarstwach wykorzystywać do porównań wskaźniki opracowane dla działalności nierolniczej.

Porównując wszystkie trzy warianty rachunku kosztów dla okresów o zróżnicowanej wielkości produkcji, okazuje się, że:

- Jedynie przy zastosowaniu rachunku kosztów zmiennych wynik finansowy dla okresów o identycznej wielkości sprzedaży jest taki sam.
- Przy wykorzystaniu kosztów zmiennych w poszczególnych okresach może być obliczona marża na sprzedaży jako różnica między wartością sprzedaży i kosztami zmiennymi sprzedaży. Może ona być wykorzystywana w rachunkach optymalizacyjnych.
- Przy zastosowaniu rachunku kosztów pełnych występują okresowe zróżnicowania zysku/straty, co jest rezultatem uwzględniania wyniku częściowo ze sprzedaży, częściowo z produkcji.
- Największe zróżnicowanie wyniku finansowego w poszczególnych okresach obserwujemy przy zastosowaniu wartości godziwej do wyceny zapasów. Okazuje się, że tak obliczony wynik jest rezultatem uwzględniania jedynie wyniku z produkcji.
- Skoro wynik w działalności rolniczej liczony jest na produkcji, to słuszne jest zastąpienie sformułowania „marża na sprzedaży” określeniem „nadwyżka” („na produkcji”, czyli wartości produkcji nad poniesionymi zmiennymi kosztami wytworzenia).

Podsumowanie

Specyfika rolnictwa znalazła swój wyraz zarówno w opracowaniu MSR nr 41 „Rolnictwo”, jak i w systemach rachunkowości opracowanych dla gospodarstw rolniczych. Generowane przez te systemy sprawozdania powinny być jednak elementem języka biznesu zrozumiałego nie tylko w ramach branży rolniczej, ale całej gospodarki narodowej. W literaturze istnieje zgodna opinia, że w warunkach gospodarki rynkowej o korzyściach (zysku) możemy dopiero mówić w momencie sprzedaży, a nie produkcji. Wariant rachunku kosztów zmiennych dla obliczenia kosztów wytworzenia jest więc najwłaściwszym rozwiązaniem. W opracowaniu wykazano, że zalecana w rolnictwie wycena zapasów według wartości godziwej uwzględnia wynik na produkcji, a nie sprzedaży. Powoduje to konieczność weryfikacji zarówno samego podejścia do obliczania kategorii wynikowych, jak i stosowanych pojęć. Wykorzystanie wartości godziwej do wyceny wyrobów gotowych (produkcji) w warunkach działalności rolniczej można jednak uznać za rozwiązanie dopuszczalne. Należy jednak zdawać sobie

sprawę z wpływu, jaki to podejście wywiera na ocenę sytuacji finansowej przedsiębiorstwa zarówno przy ustalaniu rentowności, jak i pozostałych elementach analizy finansowej.

Literatura

- JARUGOWA A.: *Międzynarodowy Standard Rachunkowości Rolnej. Proces tworzenia*. Rachunkowość 10/1996.
- GORAJ L., KONDRASZUK T., MAŃKO S., SASS R., POKRZYWA T., WÓJCIK E.: *Pojęcia w zuniifikowanym formacie rachunkowości gospodarstw rolniczych*. Krajowe seminarium, Warszawa 1995.
- GORAJ L., KONDRASZUK T., MAŃKO S., SASS R., POKRZYWA T., WÓJCIK E.: *Dane źródłowe i wyniki zuniifikowanego systemu rachunkowości gospodarstw rolniczych*. Krajowe seminarium, Warszawa 1996.
- MANTEUFFEL R.: *Rachunkowość rolnicza t. 1 i 2*. PWRiL, Warszawa 1964/65.
- MANTEUFFEL R.: *Filozofia rolnictwa*. PWN, Warszawa 1987.
- MOSZCZEŃSKI S.: *Filozofia rachunkowości rolnej*. „Rolnictwo” Wyd. Ministerstwo Rolnictwa i Reform Rolnych, 1930.
- SZKIŁŁADŹ J.: *Zysk brutto i koszty stałe w ekonomiczno-finansowej ocenie działalności przedsiębiorstwa rolniczego*. Wyd. SGGW, Warszawa 1976.
- ZIĘTARA W., KONDRASZUK T.: *Przydatność różnych kryteriów podziału kosztów dla potrzeb planowania w przedsiębiorstwie rolniczym*. Roczniki Nauk Rolniczych seria G. T. 84, Z. 3, 1987.
- Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej (MSSF) obejmujące Międzynarodowe Standardy Rachunkowości (MSR) oraz interpretacje według stanu na dzień 31 marca 2004 r.* Tom I i II. Stowarzyszenie Księgowych w Polsce. Fundacja Komitetu Międzynarodowych Standardów Rachunkowości (IASCF) 2004.

CONCERNE ELEMENTS OF ANALYSIS OF FINANCIAL ENTERPRISES BASED ON POLISH FADN AND IAS No 41 “AGRICULTURE”

Abstract

This study presents the birth and the development of Polish Farm Accountancy Data Network which is the platform for the farm financial analysis. The main focus is paid on two basic accounting rules: accrual basis assumption and ongoing concern concept. The study presents also an International Accounting Standard No 41 “Agriculture” that takes into account the biological importance of the agricultural production. Based on this standard there is noticeable difference between financial results based on the amount of sales and the amount of production. It was found that this kind of calculation could significantly influence financial analysis.